

JUHLAJULKAISU

ANTTI SUVIRANTA

1923 • 30/11 • 1993

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 1993

ISSN 0356-7222
ISBN 951-855-132-4

Raimo Pekkanen

Sananvapaudesta Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan

Tarkoitukseni on tässä kirjoituksessa tarkastella sananvapautta koskevaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa lähinnä lehdistön näkökulmasta.¹ Esitykseni ulkopuolelle jää sähköisien tiedotusvälineiden erityisasemaa koskeva 10 artiklan 1 kappaleen toinen virke.

1. Sananvapaus on demokraattisen yhteiskunnan perusoikeuksia. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on eri yhteyksissä korostanut, että sananvapaus on demokraattisen yhteiskunnan olennainen perusta sekä perusedellytys yhteiskunnan kehittymiselle ja jokaisen kansalaisen mahdollisuudelle toteuttaa itseään.²

1 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artikla kuuluu seuraavasti:

"1. Jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. Tämä artikla ei estä valtioita tekemästä radio-, televisio- ja elokuvayhtiöitä luvanvaraisiksi.

2. Koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansalaisten turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi."

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan tulkinnasta ks. esim. *Hans Danelius*, *Mänskliga rättigheter, Fjärde upplagan*, Stockholm 1989 (jäljempänä Danelius); *sama*, *Europadomstolens domar 1961–1990- en rättsfallsöversikt*, Svensk Juristtidning 1991 ss. 257–340; *P. van Dijk–G.J.H. van Hoof*, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Second Edition 1990 (jäljempänä van Dijk); *J.E.S. Fawcett*, *The application of the European convention on Human Rights*, Oxford 1987 (jäljempänä Fawcett); *Matti Pellonpää*, *Euroopan ihmisoikeussopimus*, Helsinki 1991 (jäljempänä Pellonpää).

2 Ks. *Oberschlick*, Series A, vol. 204 § 57; *Sunday Times* no. 2, Series A, vol. 217 § 50.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan mukaan sanavapautteen kuuluu oikeus omata, pitää mielipiteitä. Oikeutta mielipiteeseen ei voida lainkaan rajoittaa eikä siihen voida soveltaa ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kappaleen mukaisia, sallittuja rajoittamismahdollisuuksia.

Sananvapauden keskeisenä sisältönä on oikeus ajatuksien, mielipiteiden ja tietojen ilmaisemiseen ja vastaanottamiseen. Sananvapaus käsittää siis toisaalta ajatukset, mielipiteet ja ideat, jotka ovat henkilökohtaisia arvoarvostelmia, sekä toisaalta tiedot ja informaation, jotka ovat tosiasioita. Kumpiakin tulee voida vapaasti sekä ilmaista toisille että vastaanottaa toisilta. Oikeutta ilmaisemiseen vastaa oikeus vastaanottamiseen. Tältä osin sananvapautta voidaan rajoittaa ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kappaleessa mainituissa tapauksissa.³

2. Sananvapaus on lähellä ihmisoikeussopimuksen 9 artiklan sisältämää ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapautta. Näidenkin vapauksien rajoittaminen on mahdollista vain uskonnon tai uskon ilmaisemisen, tunnustamisen osalta, mikä ilmenee 9 artiklan 2 kappaleesta. Ajatuksen ja omantunnon vapautta sellaisenaan ei voida lainkaan rajoittaa.

Ihmisoikeussopimuksen 10 artikla liittyy läheisesti myös 8 artiklaan, joka antaa suojaa yksityisyydelle, muun ohella myös kirjeenvaihdon, puhelimen ja muidenkin kommunikaatiovälineiden yksityisyydelle. Erona on se, että artikla 8 koskee kommunikaatiovälineen yksityisyyttä, kun taas artikla 10 antaa suojaa näille välineille nimenomaan keinoina, jotka mahdollistavat mielipiteiden ja ajatuksien ilmaisemisen.⁴

3. Ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan antaman suojan kohteena on ennen kaikkea tiedon tai mielipiteen sisältö. Ihmisoikeustuomioistuin on useissa ratkaisuisaan korostanut, että sopimuksella ei turvata ainoastaan sellaisia tietoja tai mielipiteitä, jotka otetaan mieltymyksellä vastaan tai joita pidetään vaarattomina tai yhdenmukaisina, vaan myös sellaisia, jotka loukkaavat, järkyttävät tai hämmentävät. Tätä edellyttävät tuomioistuimen mukaan demokraattisen yhteiskunnan perusarvoihin kuuluvat moniarvoisuus, suvaitsevaisuus ja avarakatseisuus. Mielipiteiden ja tietojen esittämistä voidaan kuitenkin rajoittaa 10 artiklan 2 kappaleen mukaisesti.⁵

3 Edellä esitetyn johdosta ks. esim. *Fawcett*, s. 253.

4 Edellä esitetyn johdosta ks. esim. *van Dijk* s. 412.

5 Ks. esim. *Handyside*, Series A, vol. 24 § 49; *Lingens*, Series A, vol. 103 § 41; *Oberschlick*, Series A, vol. 204 § 57.

Myös kaupallisessa tarkoituksessa levitetty tieto ja käsitykset kuuluvat sananvapauden piiriin.⁶ Ihmisoikeustuomioistuin ei kuitenkaan ole vielä joutunut ottamaan kantaa siihen, suojaako sananvapaus myös mainontaa.⁷

Sananvapaus kattaa kaikki ne eri tavat, joita käyttäen mielipide voidaan saattaa julki. Ilmaisun muoto ja kieliasu kuuluvat myös artikla 10:n antaman suojan piiriin. Mielipide voidaan ilmaista esimerkiksi taiteellisin keinoin. Mielipiteensä saa esittää haluamallaan tavalla ja haluamassaan muodossa edellyttäen, että sananvapaudelle asetettuja, hyväksyttäviä rajoja ei ylitetä.⁸

Suojan piiriin kuuluvat myös ne, jotka antavat tiedon tai mielipiteen esittäjän käytettäväksi välineen mielipiteen ilmaisemista varten, vaikka he eivät mielipidettä sinänsä hyväksyisikään.⁹ Sananvapauteen puuttuminen koski paitsi taiteilijaa, joka tuomittiin sakkoihin epäsiiveellisuudesta ja jonka teokset takavarikoitiin näyttelystä, myös niitä henkilöitä, jotka olivat järjestäneet taidenäyttelyn eli siis mahdollisuuden taiteellisen näkemyksen ilmaisemiseen.¹⁰

Ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan mukainen oikeus vastaanottaa tietoja estää valtiovaltaa rajoittamasta tiedonsaantia sellaiselta taholta, joka on halukas antamaan tiedon. Sen sijaan 10 artikla ei aseta ihmisoikeustuomioistuimen kannan mukaan valtiovallalle yleistä velvollisuutta antaa tietoja viranomaisten asiakirjoista, ei edes siinä tapauksessa, että tiedot koskisivat tiedon pyytäjää henkilökohtaisesti.¹¹

Lopuksi on syytä todeta, että sopimuksen 10 artikla ei sisällä määräystä siitä, että tiedotusväline olisi velvollinen julkaisemaan arvostelun kohteeksi joutuneen vastineen taikka oikaisemaan virheellisen tiedon. Tällainen velvollisuus edellyttäisi näin ollen sopimuksen tulkitsemista siten, että valtioilla olisi sopimuksen 10 artiklan perusteella positiivinen velvollisuus huolehtia vastine- ja oikaisuvelvollisuuden toteuttamisesta esimerkiksi lainsäädännön avulla.

6 Ks. *Markt intern Verlag GmbH and Klaus Beermann*, Series A, vol. 165 § 26.

7 Ks. *Barthold*, Series A, vol. 90 § 42. – Ihmisoikeustoimikunta on sensijaan katsonut, että mainonta kuuluu 10 artiklan soveltamisalaan ja että kuluttajien etujen suojaamiseksi sananvapautta voidaan rajoittaa tavanomaista laajemmin. Ks. tarkemmin *Danelius* s. 211.

8 Ks. *Oberschlick*, § 57.

9 Ks. *van Dijk* s. 408.

10 Ks. *Müller* Series A, vol. 133.

11 Ks. *Danelius* s. 86; *Gaskin*, Series A, vol. 160 § 51, 52; *Leander*, Series A, vol. 116 § 74. Vrt. *van Dijk* s. 417.

Näin pitkälle menevä tulkinta ilman mitään tukea itse artiklassa ei näytä mahdolliselta.¹²

4. Sananvapaus ei kuitenkaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan ole rajoittamaton. Artikla 10 kuuluu niihin ihmisoikeussopimuksen artikloihin (8-11 artiklat), joiden 2 kappaleessa nimenomaan määrätään, missä tapauksissa asianomaisen artiklan 1 kappaleessa turvattua oikeutta voidaan rajoittaa. Näitä rajoituksia on ihmisoikeustuomioistuimen mukaan tulkittava ahtaasti ja niiden välttämättömyyden tulee olla vakuuttavasti selvitetty.¹³

Rajoituskeinoina ihmisoikeussopimus mainitsee muodollisuudet, ehdot, rajoitukset ja rangaistukset. Niitä voi olla muitakin. Erityisesti on syytä huomata, että ihmisoikeussopimus ei kiellä sananvapauden ennakkollisia rajoituksia kuten ennakkosensuuria. Ihmisoikeustuomioistuin on ottanut tähän kysymykseen nimenomaisen kannan tapauksessa *Sunday Times no 2*. Siinä tuomioistuin on korostanut tiedon tai mielipiteen julkistamiselle asetetuista ennakkorajoituksista aiheutuvia vaaroja, jotka johtavat siihen, että tällaisten rajoitusten sallittavuus tuomioistuimen tulee tutkia erityisen huolellisesti. Tämä koskee erityisesti tiedotusvälineitä, koska uutiset ovat helposti "pilaantuvia" hyödykkeitä, joiden julkistamisen viivyttäminen lyhyenkin aikaa saattaa johtaa niiden arvon täydelliseen menettämiseen.¹⁴

5. Ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kappaleen mukaan sananvapautta voidaan rajoittaa, koska sen käyttöön liittyy "velvollisuuksia ja vastuuta" ("duties and responsibilities"). Tällaista perustelua ei ole artikloissa 8, 9 ja 11. Tämä säännöksen merkitystä 10 artiklan 2 kappaleen tulkinnalle ihmisoikeustuomioistuin ei käytäntönsä mukaisesti ole täsmentänyt abstraktilla säännöllä. Johtoa siihen on kuitenkin saatavissa tuomioistuimen oikeuskäytännöstä.

Velvollisuuksien ja vastuun voitaisiin ajatella tarkoittavan sitä, että sananvapautta on käytettävä hyväksyttävien demokraattisten periaatteiden mukaisesti. Mielipide tulisi esittää esimerkiksi hyvässä uskossa ja tosiasioihin perustuen. Kansallinen lainsäädäntö sisältää yleensä tämänkaltaisia periaatteita. Ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin katsonut, että säännöstä ei voida käyttää itsenäisenä

¹² Ks. *van Dijk* s. 412; *Fawcett* s. 258.

¹³ Ks. *Sunday Times no 2* § 50.

¹⁴ Ks. *Sunday Times no 2* § 51. Vrt. *Pellonpää* s. 319. Kanta on otettu ennen edellä mainittua ihmisoikeustuomioistuimen tuomiota.

perusteena sananvapauden rajoittamiselle. Sananvapautta voidaan rajoittaa ainoastaan 10 artiklan 2 kappaleessa määrätyissä tapauksissa.¹⁵

Tapauksessa *Handyside*, joka koski kirjan kustantajan vastuuta epäsiiveelliseksi väitetyn kirjan julkaisemisesta lapsille, ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että niiden velvollisuuksien ja vastuun laajuus, jotka liittyvät sananvapauden käyttämiseen, riippuu asianomaisen henkilön olosuhteista ja ilmaisukeinona käytetystä teknisestä välineestä. Tuomioistuin ei voi jättää huomiota vaille näitä velvollisuuksia ja vastuita ratkaistessaan, oliko sananvapauden rajoitus välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa.¹⁶

Myöskään taiteilijat eivät ole sananvapauden käyttöä koskevien rajoitusten ulkopuolella. Jokainen, joka käyttää sananvapautta, ottaa vastatakseen artiklan nimenomaisen säännöksen perusteella velvollisuuksista ja vastuusta, joiden laajuus määräytyy hänen olosuhteittensa ja hänen käyttämänsä ilmaisukeinon mukaan.¹⁷

Näissä ratkaisuissa ihmisoikeustuomioistuin on ottanut mielestään tärkeän periaatteellisen kannan. Sananvapauden rajoitusten hyväksyttävyyys ja sananvapauden laajuus riippuvat muiden asiaan vaikuttavien seikkojen ohella myös sananvapauden käyttäjän olosuhteista ja hänen käyttämästään ilmaisukeinosta.¹⁸

6. Ihmisoikeustuomioistuin on korostanut, että sananvapaudella on erityisen tärkeä merkitys tiedotusvälineille, joiden keskeisenä tehtävänä on levittää kansalaisille tietoja ja mielipiteitä yleistä mielenkiintoa omaavista asioista. Tätä tiedotusvälineiden velvollisuutta vastaa kansalaisten oikeus saada tällaista informaatiota.

Tiedotusvälineille kuuluva sananvapaus on eräs parhaista tavoista, joilla kansalaiset voivat saada tietoja ja muodostaa mielipiteensä poliittisten johtajien ajatuksista ja asenteista. Poliittisen keskustelun vapaus onkin eräs demokraattisen yhteiskunnan keskeisiä arvoja, jolle myös ihmisoikeussopimus rakentuu.¹⁹

Sananvapaudella on tavallista suurempi merkitys myös parlamentin jäsenille, joiden tehtävänä on edustaa valitsijoitaan ja puolus-

15 Ks. *Thorgeir Thorgeirson*, Series A, vol. 239 § 61 ja 64.

16 Ks. *Handyside* § 49.

17 Ks. *Müller* § 34.

18 *van Dijk* s. 422 katsoo, että kanta on muotoiltu liian laajaksi. Lisäksi olisi vaadittava suhdetta asianomaisen henkilön aseman sekä hänen ilmaisemansa mielipiteen sisällön ja käytetyn ilmaisukeinon välillä. Mielipiteen sisältö ja käytetty ilmaisukeino joudutaan kuitenkin ottamaan kaikissa sananvapautta koskevissa tapauksissa huomioon, joten tämän lisävaatimuksen esittäminen tuskin on tarpeen.

19 Edellä esitetyn johdosta ks. esim. *Lingens* § 42 ja *Oberschlick* § 58.

taa heidän etujaan. Demokratian toimivuuden kannalta oppositioon kuuluvat kansanedustajat ovat lisäksi muihin kansanedustajiin verrattuna erityisasemassa.²⁰

Sotilashenkilön sananvapauden rajoittamista koskevassa tapauksessa *Engel and others* ihmisoikeustuomioistuin korosti sananvapauden kuuluvan myös sotilaille, mutta katsoi, että armeijan asianmukainen toiminta on tuskin mahdollista ilman sananvapauden rajoittamista. Sotilashenkilöiden sananvapaudelle voidaan siis asettaa tavanomaista ankarampia rajoituksia.²¹

Sananvapauden turvaaminen eräille erityisryhmille, kuten tiedotusvälineille ja kansanedustajille, on ihmisoikeustuomioistuimen mukaan demokraattisen yhteiskunnan toiminnan kannalta arvioituna erityisen tärkeää. Tämä merkitsee sitä, että sananvapauden rajoittaminen näissä tapauksissa edellyttää erityisen painavia perusteita. Sotilashenkilöiden osalta tilanne on päinvastainen; heidän sananvapauttaan voidaan helpommin rajoittaa kuin muiden kansalaisten.

Sananvapauden suojan laajuus on edellä käsitellyissä tapauksissa perustunut ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kappaleen määräyksen "velvollisuuksia ja vastuuta" nojalla asianomaisen henkilön erityisiin olosuhteisiin ja hänen käyttämänsä ilmaisukeinoon. Tätä sääntöä tuomioistuin on täsmentänyt viittaamalla toisaalta siihen tehtävään, jossa asianomainen on käyttänyt sananvapautta, ja toisaalta tämän tehtävän merkitykseen demokraattisen yhteiskunnan kannalta.

Tämä tulkintalinja on johtanut siihen, että eri kansalaisryhmien oikeus sananvapauteen poikkeaa toisistaan. Esimerkiksi kansanedustajalla on laajempi ja sotilaille suppeampi oikeus sananvapauteen kuin muilla kansalaisilla. Onko tätä lopputulosta pidettävä ihmisoikeussopimuksen 14 artiklan vastaisena syrjintänä? Vastatesaan tähän kysymykseen tapauksessa *Engel* ihmisoikeustuomioistuin katsoi, viitaten 10 artiklan 2 kappaleeseen, että sotilaiden huonompi asema tässä suhteessa perustuu eroon sotilas- ja siviilielämän olosuhteissa, erityisesti sotilashenkilöiden muista poikkeaviin velvollisuuksiin ja vastuuseen. Sama perustelu ilmenee myös tapauksesta *Sunday Times*. Eriarvoisuus ei siis perustu henkilön asemaan sinänsä, vaan hänelle sananvapauden käyttäjänä kuuluviin erityisiin vel-

20 Ks. *Castells Series A*, vol. 236 § 42.

21 Ks. *Engel and others*, Series A, vol. 22 § 100. Samoin *Hadjianastassiou Series A*, vol. 252.

vollisuuksiin ja vastuuseen. Syrjinnän kannalta kysymys ei siis ole samanlaisista, toisiinsa verrattavista tapausryhmistä.²²

7. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8–11 artiklan 2 kappaleen tulkinnassa on ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä vakiintunut menettelytapa, joukko perättäisiä testejä, joita seuraavassa tarkastelen lyhyesti artikla 10:n tulkintaa silmällä pitäen. Ensimmäiseksi ratkaistaan, onko asiassa rajoitettu sananvapautta (interference). Tämän kysymyksen ratkaisu ei yleensä tuota vaikeuksia.

Seuraavaksi ratkaistaan, onko käytetystä rajoituksesta säädetty laissa. Ihmisoikeustuomioistuimen kannan mukaan vaaditaan, että kansallisen lain on täytettävä laille oikeusvaltiossa asetettavat vaatimukset. Lain tulee ensinnäkin olla riittävästi kansalaisten saatavilla, jotta heillä olosuhteet huomioon ottaen olisi mahdollisuus saada käsitys asiassa sovellettavista lainsäädännöksistä (accessibility). Toiseksi lailta vaaditaan, että se on riittävän täsmällisesti laadittu, jotta kansalaisilla olisi, tarvittaessa apua käyttäen, kohtuullisessa määrin mahdollisuus arvioida tekonsa seuraukset (foreseeability).

Ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kappaleessa luetellaan ne tarkoitukset, joiden toteuttamiseksi sananvapautta saadaan rajoittaa. Näitä ovat: kansallinen turvallisuus, alueellinen koskemattomuus ja yleinen turvallisuus, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estäminen, terveyden ja moraalin suojaaminen, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaaminen, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estäminen sekä tuomioistuimien arvovallan ja puolueettomuuden varmistaminen. Luettelo on tyhjentävä, ja sitä on tulkittava ahtaasti.²³

8. Jos vastaukset edellä käsiteltyihin kysymyksiin ovat myönteisiä, on jäljellä enää tärkein ja samalla vaikeimmin tulkittava vaatimus: sananvapauden rajoituksen tulee olla välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa. Välttämättömyydellä ei tarkoiteta samaa kuin ehdottoman välttämätön, mutta välttämättömyys ei myöskään ole siten joustava kuin "hyväksyttävä", "tavallinen", "hyödyllinen", "kohtuullinen" tai "toivottava".²⁴

22 *Tapio Kuosma* katsoo, että ihmisoikeustuomioistuimen kanta tapauksessa *Castells*, jossa parlamentin jäsenen sananvapautta pidettiin erityisen tärkeänä, merkitsee syrjintää, koska ketään ei saa syrjiä minkään aseman perusteella, ei myöskään kansanedustajan aseman perusteella. *Defensor Legis* 9–10/1992 s. 99–100. Ks. *Engel and others* § 102–103 ja *Sunday Times*, Series A, vol. 30 § 69–73.

23 Ks. esim. *Sunday Times* 30 § 65.

24 Ks. *Barthold* § 55.

Välttämättömyys edellyttää, että rajoitus voidaan perustella voimakkaalla yhteiskunnallisella tarpeella ("pressing social need"). Sopimusvaltioilla on tietty harkintavalta (margin of appreciation) arvioi-
dessaan sananvapauden rajoituksen välttämättömyyttä. Tähän har-
kintavaltaan kohdistuu kuitenkin ihmisoikeustuomioistuimen har-
joittama eurooppalainen valvonta, joka käsittää sekä lainsäädännön
että sen perusteella annetut ratkaisut, vaikka ne olisivat riippumat-
tomien tuomioistuinten antamia. Ihmisoikeustuomioistuimen asiana
on viime kädessä ratkaista, voidaanko rajoitus hyväksyä ihmis-
oikeussopimuksen 10 artiklassa säädetyn sananvapauden kannalta.

Ihmisoikeustuomioistuin on korostanut, että sen tehtävänä val-
vontavaltaa käyttäessään ei ole ottaa kansallisten viranomaisten
paikkaa, vaan ainoastaan tarkistaa, että kansallisten viranomaisten
harkintavaltaansa käyttäen tekemät päätökset täyttävät ihmis-
oikeussopimuksen 10 artiklan vaatimukset. Tämä valvonta ei kuiten-
kaan rajoitu vain sen selvittämiseen, että kansalliset viranomaiset
ovat käyttäneet harkintavaltaa kohtuullisesti, huolellisesti ja hyvä-
ssä uskossa. Tuomioistuimen tehtävänä on tarkastella rajoitusta asia-
kokonaisuuden valossa ja ratkaista, onko rajoitus järkevässä suhtees-
sa siihen tarkoitukseen, johon sillä pyrittiin (proportionate to the
legitimate aim pursued) ja olivatko kansallisten viranomaisten rajoi-
tuksen perusteluksi esittämät syyt asiaan vaikuttavia ja riittäviä
(relevant and sufficient).²⁵

9. Oppi valtiolle kuuluvasta harkintavallasta on saanut hyvin
merkittävän aseman Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeus-
käytännössä. Sen käyttö ei rajoitu sopimuksen 8-11 artiklan 2 kapp-
leen sanonnan "välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa" tul-
kintaan, missä yhteydessä se on syntynyt ja missä sillä on suuri
merkitys. Oppia käytetään myös muiden sopimusartiklojen tulkin-
nassa, vaikka siihen ei aina viitattaisikaan.

Kun margin of appreciation-oppi on syntynyt ja kehittynyt ihmis-
oikeustuomioistuimen yksittäistapauksia koskevan oikeuskäytännön
perusteella eikä tuomioistuin tapansa mukaan ole pyrkinyt muotoile-
maan sitä koskevia abstrakteja sääntöjä, on hyvin vaikea määritellä
yleisesti valtiolle kuuluvan harkintavallan laajuutta ja sen rajoja.
Tämä voi tapahtua vain tuomioistuimen yksittäisiä tapauksia koske-
vien ratkaisujen perusteella.

25 Ihmisoikeustuomioistuin on nimenomaan määritellyt ne yleiset periaatteet, "general principles", joita se noudattaa ratkaistessaan, onko sananvapauden rajoitusta pidettävä välttämättömänä demokraattisessa yhteiskunnassa. Ks. esim. *Oberschlick* § 57-60; *Sunday Times* no 2 § 50.

Tärkeä yleinen lähtökohta on joka tapauksessa se, että tuomioistuimen kannan mukaan kansalliset viranomaiset ja tuomioistuimet ovat paremmassa asemassa kuin kansainvälinen elin ratkaistaessa, mitä asianomaisen valtion kannalta on pidettävä "välttämättömänä demokraattisessa yhteiskunnassa".²⁶ Kansallisten viranomaisten asiana on tämän kysymyksen ensisijainen ratkaiseminen; ihmisoikeustuomioistuin vain valvoo, että harkintavaltaa on käytetty ihmisoikeussopimuksen sallimissa rajoissa. Kansallinen ratkaisu hyväksytään, jollei ihmisoikeussopimuksessa valtion harkintavallalle asetettuja rajoja ole ylitetty. Tämä ajattelutapa liittyy meillä hallinto-oikeudessa tuttuun kysymykseen hallintoviranomaisen harkintavalasta ja sen rajoista.

10. Eräs hyväksytty rajoitusperuste on moraalien suojaaminen. Tapauksessa *Handyside* kustantaja oli julkaissut lapsille tarkoitetun seksuaalikysymyksiä käsittelevän kirjan "Little Red Schoolbook". Kustantaja tuomittiin rangaistukseen epäsideellisen kirjan julkaisemisesta ja kirja takavarikoitiin. Ratkaisussaan ihmisoikeustuomioistuin katsoi muun ohella, ettei yhtenäistä eurooppalaista moraalikäsitystä voida löytää ja ettei puuttuminen sananvapauteen ollut ihmisoikeussopimuksen vastaista.²⁷

Samaan tapaan ratkaistiin noin kymmentä vuotta myöhemmin tapaus *Müller*, jossa taitelija oli tuomittu rangaistukseen epäsideellisten taideteosten näytteillepanosta ja teokset takavarikoitu. Ihmisoikeustuomioistuin viittasi *Handyside* -ratkaisuun ja siihen, ettei ollut muodostunut yhtenäistä eurooppalaista moraalikäsitystä. Vaikka käsitys seksuaalimoraalista olikin muuttunut viime vuosina, tuomioistuin kuitenkin katsoi, ettei ihmisoikeussopimusta ollut loukattu.²⁸

Moraalikysymyksissä valtiolla on laaja harkintavalta, koska näissä asioissa käsitykset eri Euroopan valtioissa poikkeavat toisistaan.²⁹ Vaikka kirjan kustantajan tehtävä onkin lähellä tiedotusvälineiden tehtävää ja sananvapauden kannalta tärkeä, myös siihen liittyy velvollisuus ottaa huomioon yhteiskunnassa vallitsevat moraalikäsitteet sellaisina kuin valtiovalta on ne harkintavaltansa puitteissa määritellyt.

11. Kaupallista informaatiota koskevassa tapauksessa *Markt intern Verlag GmbH and Klaus Beermann* rajoituksen tarkoituksena oli toisten oikeuksien turvaaminen. Tapauksessa oli pienien ja keskisuu-

²⁶ Ks. esim. *Handyside* § 48.

²⁷ Ks. *Handyside* § 48.

²⁸ Ks. *Müller* § 36.

²⁹ Ks. myös *Pekkanen*, Euroopan ihmisoikeussopimuksen evolutiivisesta tulkinnasta, *Lakimies* 4/1991 s. 353–365.

rien vähittäiskauppojen etuja puolustavassa tiedotuslehdessä kerrottu, että erään postimyyntiyrityksen asiakas oli palauttanut tilaamansa tavaran saamatta lupauksesta huolimatta rahojaan takaisin. Artikkelissa kysyttiin, oliko lukijoilla samanlaisia kokemuksia tästä yrityksestä. Tuomioistuin antoi kustannusliikkeelle ja artikkelin kirjoittajalle vilpillistä kilpailua koskevan lainsäädännön perusteella kielon toistaa eräitä tiedotuslehteen sisältyneitä tietoja.

Ihmisoikeustuomioistuimen tuomio annettiin äänin 9–9 puheenjohtajan äänen ratkaistessa asian. Enemmistön kannan voisi pelkistää siten, että yritys joutuu alistumaan kilpailijoiden ja kuluttajien sekä tiedotusvälineiden kritiikkiin. Kuitenkaan kaikkia tosiakaan tietoja ei saa julkistaa, jos ne esimerkiksi loukkaavat yksityisyyttä tai liikesalaisuuksia. Vaikka kerrottu tapaus olikin tosi, se saattoi olla yksittäinen tapaus, jonka perusteella yrityksen luotettavuutta ei voida julkisesti asettaa epäilyksen alaiseksi. Lehden olisi tullut selvittää asia perusteellisemmin ennen kirjoituksen julkaisemista ja ottaa huomioon, että ennenaikainen julkaiseminen saattaa vahingoittaa yrityksen liiketoimintaa. Enemmistö huomautti vielä, ettei ihmisoikeustuomioistuimen tullut korvata kansallisten tuomioistuinten ratkaisua omallaan, jos kansallinen tuomioistuin oli, "on reasonable grounds", pitänyt rajoitusta välttämättömänä.³⁰

Eräät vähemmistöön kuuluvat korostivat, että rajoituksen pitämiseen oikeutettuna eivät "reasonable grounds" riitä, vaan vaaditaan, että perustelut ovat asiaan vaikuttavia ja riittäviä. He katsoivat tuomion käytännössä merkittävästi rajoittavan sananvapautta kaupallisissa asioissa. Liiketoiminnan avoimuus edellyttää mahdollisuutta vapaasti levittää tietoja kuluttajille tarjotuista tuotteista ja palveluista. Tiedot tässä tapauksessa olivat tosia, ja kustantaja oli täysin normaaliin tapaan käyttänyt sananvapauttaan. – Eräs vähemmistöön kuuluva puolestaan katsoi, että kotimainen tuomioistuin oli perustanut ratkaisunsa vilpillistä kilpailua koskevaan lainsäädäntöön ottamatta lainkaan huomioon kysymystä sananvapauden rajoittamisesta.

Periaatteessa sekä enemmistö että vähemmistö pitävät liiketoiminnan avoimuutta sananvapauden kannalta tärkeänä. Valtion harkintavalta olisi siten varsin suppea. Ratkaisevaksi näyttää muodostuneen kysymys siitä, oliko tässä yksittäistapauksessa riittäviä perusteita katsoa, ettei kansallisen tuomioistuimen päätös ylittänyt

30 Ks. *markt intern Verlag GmbH and Klaus Beermann* § 35–37.

valtiolle kuuluvan harkintavallan rajoja sen katsoessa, että sinänsä tosi tieto oli julkaistu varmistamatta siihen sisältyvän, yrityksen luotettavuutta koskevan epäilyn totuudenmukaisuutta.

Myös tapaus *Barthold* koski vilpillistä kilpailua. Eläinlääkäri oli julkaissut kirjoituksen, jossa vaadittiin yöpäivystyksen järjestämistä, ja siinä yhteydessä maininnut, että hänen eläinklinikkansa toimii myös öisin. Eläinlääkärinä kiellettiin tuomioistuimen päätöksellä julkistamasta eräitä kirjoitukseen sisältyneitä, hänen vastaanottoaan koskevia tietoja. Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että kirjoitukseen sisältyneillä tiedoilla saattoi olla eläinlääkärin toimintaa edistävä vaikutus, mutta ne olivat täysin toissijaisia kirjoituksen muuhun sisältöön ja luonteeseen verrattuna. Kun kielto tällaisessa tapauksessa saattoi haitata vapaiden ammattien harjoittajien osallistumista julkiseen keskusteluun ja tiedotusvälineiden mahdollisuuksia toimia tiedon välittäjinä, ihmisoikeussopimusta oli loukattu.³¹

Tapaus koskee vapaan ammatin harjoittajien keskinäistä kilpailua. Tapauksessa korostuvat julkisen keskustelun ja tiedotusvälineiden tehtävän merkitys verrattuna toissijaiseksi jäävään ammatinharjoittajien etuun.

12. Niissä sananvapauden rajoittamista koskevissa tapauksissa, joissa rajoitusperusteena on muiden henkilöiden maineen turvaaminen, on toisaalta kysymys oikeudesta esittää arvostelua ja toisaalta kritiikin kohteen velvollisuudesta sietää arvostelua.

Poliitikot ovat tässä suhteessa oma ryhmänsä. Poliitikkoihin kohdistuvaa kritiikkiä arvioidessaan ihmisoikeustuomioistuin on korostanut, että poliittisen keskustelun vapaus on demokraattisen yhteiskunnan peruspilareita. Tästä syystä poliitikkoon, joka toimii tässä ominaisuudessa, voidaan kohdistaa ankarampaa kritiikkiä kuin tavalliseen kansalaiseen. Poliitikko asettautuu tietoisesti tilanteeseen, jossa journalistit ja kansalaiset arvioivat tarkkaan hänen jokaista sanaansa ja tekoaan. Poliitikon tulee näin ollen osoittaa suurempaa suvaitsevaisuutta. Myös poliitikko on oikeutettu saamaan suojaa maineelleen silloinkin, kun hän ei esiinny yksityishenkilönä, mutta tämän suojavaatimuksen vastapainona on tarve avoimeen keskusteluun poliittisista kysymyksistä.³²

Poliitikkoon kohdistuva arvostelu perustuu yleensä johonkin tosiasiiaan, jonka nojalla sitten esitetään arvio poliitikon kyvyistä ja mai-

31 Ks. *Barthold* § 58.

32 Ks. esim. *Oberschlick* § 58–59; *Lingens* § 42.

neesta. Tosiasioiden erottaminen arvoarvostelmista onkin näissä asioissa tärkeää. Tosiasiat voidaan kunnianloukkausta koskevassa oikeudenkäynnissä näyttää toteen. Sananvapaus edellyttää, että esitetyt tosiasiat ovat ainakin keskeisiltä osiltaan totuudenmukaisia.³³

Sensiijaan arvoarvostelmia ei voida näyttää toteen. Niiden osalta ratkaisevaksi muodostuukin toisaalta se tarkoitus, johon kritiikillä on pyritty, ja toisaalta arvioinnissa käytetty muoto. Arvostelu ei saa olla loukkaavaksi tarkoitettua, mutta siinä voidaan käyttää voimakastakin kieltä, kunhan ei ylitetä sananvapaudelle asetettavia rajoja. Nämä rajat ovat politiikkoon kohdistuvassa kritiikissä avarampia kuin tavallista kansalaista arvosteltaessa.

Esimerkkeinä ihmisoikeustuomioituimen kannanotoista mainittakoon ensinnä Itävaltaa koskeva tapaus *Lingens*, jossa journalisti oli arvostellut liittokansleri Bruno Kreisky'n toimintaa eräässä asiassa puhtaaksi opportunistiksi, moraalittomaksi ja arvottomaksi. Hänet tuomittiin kunnianloukkauksesta. Ihmisoikeustuomioistuim ei pitänyt kirjoitustapaa sananvapauden vastaisena.

Tapauksessa *Oberschlick* puolueen pääsihteeri oli esittänyt mielipiteitä, joiden eräs journalisti katsoi osoittavan kansallissosialistista ajattelutapaa. Lehtimies, joka oli tehnyt asiasta rikosilmoituksen ja julkaissut sen lehdessä, tuomittiin kunnianloukkauksesta. Ihmisoikeustuomioistuim katsoi, ettei arvoarvostelmaa ollut tehty muodossa, joka olisi ylittänyt sananvapauden rajat.

Tapauksessa *Schwabe* oli poliittista moraalialia koskevassa keskustelussa erään poliitikon menettelyä liikenneonnettomuuden yhteydessä verrattu toisen, keskustelun ulkopuolisen poliitikon menettelyyn vastaavanlaisessa tilanteessa. Ihmisoikeustuomioituimen mielestä poliitikon aikaisemmalla rikostuomiolla saattoi olla merkitystä arvioitaessa hänen sopivuuttaan tehtäväänsä. Kun vertailu oli arvoarvostelma, joka perustui olennaisilta osiltaan tosiasioihin eikä kirjoittajan vilpittömästä mielestä ollut syytä epäillä, asiassa ei ollut rikottu ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa vastaan.

13. Valtion hallituksen maineeseen kohdistuvan, sallitun kritiikin rajat ovat ihmisoikeustuomioituimen kannan mukaan vielä laajalaisemmat kuin poliitikon osalta. Hallituksen valta-aseman johdosta ihmisoikeustuomioistuim pitää välttämättömänä, että hallitus osoittaa pidättyvyyttä rikosoikeudenkäyntiin turvautumisessa, erityisesti

33 Ks. esim. *Schwabe* Series A, vol. 242 B § 34.

silloin, kun sen käytettävissä on muita keinoja perusteettoman arvostelun torjumiseksi.³⁴

Espanjaa koskevassa tapauksessa *Castells* oppositioon kuuluva parlamentin jäsen oli lehtikirjoituksessa esittänyt voimakasta kritiikkiä hallitusta vastaan sen menettelystä baskialueella ja katsonut muun ohella, että hallitus oli vastuussa siellä tapahtuneista murhista. Tuomioistuin ei kuitenkaan ottanut vastaan hänen tarjoamaansa näyttöä väitteiden totuudenmukaisuudesta. Ihmisoikeustuomioistuin piti tätä seikkaa ratkaisevan tärkeänä ja katsoi puuttumisen loukkaavan sananvapautta.³⁵

14. Tapauksessa *Thorgeir Thorgeirson*, jossa oli kysymys poliisin harjoittamasta väkivallasta, ihmisoikeustuomioistuin katsoi, ettei ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan soveltamisen kannalta voida tehdä eroa poliittisen keskustelun ja muun yleistä mielenkiintoa omaavaa asiaa koskevan keskustelun välillä. Sananvapauden kannalta on näin ollen hyväksyttävälle arvostelulle yleisiä yhteiskunnallisia asioita koskevassa keskustelussa asetettava yhtä laajat rajat kuin poliittiselle keskustelullekin. Vaikka kirjoituksessa olikin käytetty erityisen voimakkaita ilmaisuja, niitä ei ihmisoikeustuomioistuimen kannan mukaan voitu pitää liiallisina.³⁶

Tässä tapauksessa ei mielestäni ole ratkaistu, ovatko yksityiset virkamiehet velvollisia alistumaan yhtä ankaraan kritiikkiin kuin poliitikot. Kritiikki oli tässä asiassa kohdistunut poliisiin yleensä ja sen tavoitteena oli riippumattoman elimen perustaminen tutkimaan poliisin väkivaltaa.

15. Tuomarin velvollisuus alistua kritiikkiin oli esillä tapauksessa *Barfod*. Lehtikirjoituksessa oli arvosteltu tuomioistuimen kokoonpanoa ja erästä sen ratkaisua sekä samalla todettu, että siihen kuuluneet kaksi maallikkotuomaria, jotka olivat paikallishallinnon palveluksessa, täyttivät tuomioistuimen jäseninä velvollisuutensa paikallishallintoa kohtaan. Kirjoittaja tuomittiin rangaistukseen tuomareiden kunnian loukkaamisesta.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, ettei rangaistuksella ollut tarkoitettu rajoittaa kirjoittajan oikeutta arvostella tuomioistuimen kokoonpanoa. Se oli mahdollista tehdä loukkaamatta maallikkotuoma-

³⁴ Ks. *Castells* § 42.

³⁵ Ks. *Castells* § 48. – Omasta puolestani pidin eriävässä mielipiteessäni 10 artiklan rikkomisen kannalta ratkaisevana ja myös riittävänä sitä, että parlamentin jäsen oli mielipiteensä vuoksi tuomittu rangaistukseen.

³⁶ Ks. *Thorgeir Thorgeirson* § 64 ja 67.

reita. Ihmisoikeustuomioistuin ei myöskään hyväksynyt sitä näkemystä, että maallikkotuomareihin kohdistettu syytös olisi kuulunut osana poliittiseen keskusteluun. Maallikkotuomarit täyttivät oikeudellista tehtävää ja heihin kohdistettu loukkaava väite oli omiaan alentamaan heidän nauttimaansa julkista arvostusta. Väitteen tueksi ei ollut esitetty mitään näyttöä. Asiassa ei ollut loukattu ihmisoikeussopimusta.³⁷

Tuomareiden kunnia ja hyvä maine ovat tämän tapauksen perusteella paremmin suojattuja kuin esimerkiksi poliitikkojen, ja heihin virkatoimessaan kohdistetun, hyväksyttävän kritiikin rajat ovat vastaavasti ahtaammat. Tämä ei kuitenkaan merkitse estettä tuomioistuimien toiminnan arvostelemiselle esimerkiksi niiden kokoonpanon tai tuomioiden perusteella.

16. Tuomioistuimien arvovallan ja puolueettomuuden varmistaminen oli sananvapauden rajoituksen perusteena tapauksessa *Sunday Times*, jossa sanomalehdelle oli annettu Englannin oikeuden mukainen kielto (injunction) julkaista suunnittelemansa artikkeli thalidomini-lääkkeen vaikutuksista, koska asia oli oikeudessa vireillä ja vahinkojen korvaamisesta käytiin neuvotteluja. Ihmisoikeustuomioistuin viittasi *Handyside* -ratkaisuun ja totesi, että tuomioistuimien arvovalta on merkittävästi objektiivisempi käsite kuin moraali ja että tällä alalla sopimusvaltioiden lait ja oikeuskäytäntö lähtevät suuressa määrin samalta pohjalta. Tästä syystä valtioiden harkintavalta on suppeampi, mitä vastaa laajempi eurooppalainen valvonta. Viitattuaan sananvapauden erityiseen merkitykseen tiedotusvälineille ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että sopimusta oli loukattu.³⁸

Samaan tulokseen ihmisoikeustuomioistuin päätyi myös *Sunday Times no 2* tapauksessa, jossa sanomalehdelle oli annettu väliaikainen kielto julkaista yksityiskohtia *Spycatcher* teoksesta, jossa kuvataan Englannin salaisen palvelun toimintaa. Tuomioistuimen arvovallan varmistamisen lisäksi kielto oli annettu myös kansallisen turvallisuuden vuoksi. Tuomiossaan ihmisoikeustuomioistuin katsoi kuitenkin, etteivät rajoituksen tueksi esitetyt perustelut, olosuhteet huomioon ottaen, olleet riittäviä, joten ihmisoikeussopimusta oli loukattu.³⁹

Tuomioistuimien arvovallan ja puolueettomuuden turvaamista kolmantena valtiomahtina voitaneen epäilyksittä pitää tärkeänä yh-

37 Ks. *Barfod*, Series A, vol. 149 § 33 ja 35.

38 Ks. *Sunday Times* § 59.

39 Ks. *Sunday Times no 2* sekä *Observer and Guardian*, Series A, vol. 216.

teiskunnallisena tavoitteena. Kummassakin edellä käsitellyssä tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin kuitenkin asetti etusijalle lehdistön sananvapauden, jota tuomioistuimen antaman ennakkokiellon katsottiin loukkaavan. Sillä seikalla, että tällainen ennakkokielto on hyvin lähellä ennakkosensuuria sananvapautta koskevissa asioissa, on ollut vaikutusta lopputulokseen,⁴⁰ samoin kuin ehkä myös sillä, että nyt käsiteltävä ennakkokielto on käytössä vain common law -maissa, vaikka tuomioistuin korostikin, ettei menettelyä yksinomaan tästä syystä voida pitää ihmisoikeussopimuksen vastaisena.⁴¹

17. Yhteenvetona edellä esitetystä voidaan todeta, että ihmisoikeustuomioistuimen case law'n mukaan sananvapauden rajoittaminen ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kappaleen perusteella edellyttää tavanomaista painavampia perusteita silloin, kun asianomaisen tehtävä ja sen merkitys demokraattiselle yhteiskunnalle sitä edellyttävät. Tähän laajemman sananvapauden omaavaan ryhmään kuuluvat tiedotusvälineet sekä myös kansalaisten valitut edustajat, parlamentin jäsenet. Eräillä kansalaisryhmillä taas on tehtävänsä perusteella muita suppeampi sananvapaus. Esimerkkinä sotilashenkilöt, joihin kohdistuvia sananvapauden rajoituksia voidaan pitää hyväksyttävinä lievemmin perustein.

Ihmisoikeustuomioistuin on useissa ratkaisuissa korostanut tiedotusvälineiden sananvapautta poliittisissa ja yleisissä yhteiskunnallisissa asioissa demokratian toimivuuden kannalta ja pitänyt hyväksyttävänä politiikkoihin, valtion hallitukseen ja julkisiin institutioihin kohdistuvaa, varsin voimakastakin kritiikkiä. On kuitenkin syytä huomata, että tavallisilla kansalaisilla ja myös toisiaan kritisovilla poliitikoilla on sama oikeus.⁴²

Tiedotusvälineiden sananvapauden kannalta mielenkiintoisia ovat myös molemmat *Sunday Times*⁴³ tapaukset, joissa lehdistön sananvapaus ja tuomioistuimen arvonvallan säilyttäminen olivat ristiriidassa keskenään. Ihmisoikeustuomioistuin on asettanut näissä tapauksissa sananvapauden etusijalle, mihin ovat kuitenkin saattaneet vaikuttaa ratkaisevastikin kansallisen lainsäädännön erityispiirteet.

Sananvapauteen sisältyy myös tiedotusvälineiden, samoin kuin muidenkin sanan käyttäjien osalta ihmisoikeussopimuksen 10 artik-

40 Ks. *Sunday Times* no 2 § 51.

41 Ks. *Sunday Times* § 60–61. Ks. myös Weber, Series A, vol. 177, jossa oli kysymys rikostutkimusta koskevien luottamuksellisten tietojen ilmaisemisesta ja tuomioistuimen arvonvallan varmistamisesta.

42 Ks. Schwabe ed. aliv. 33 jälessä.

43 Ks. aliv. 38 kohdalla.

lan 2 kappaleen mukaan velvollisuuksia ja vastuuta. Niihin on edellä viitattu perusteluina eräiden ryhmien eriarvoisuudelle. Tämä ei kuitenkaan ole säännöksen ainoa tulkintavaikutus. Tapauksessa *markt intern Verlag GmbH and Klaus Beermann*⁴⁴ sananvapautta oli hyväksyttävästi rajoitettu mm. sillä perusteella, että tieto oli julkistettu ennen aikaisesti varmistamatta riittävästi siihen sisältyvän epäilyn todenperäisyyttä ja siten aiheutettu vahinkoa. Mielestäni on ilmeistä, että sananvapauden käyttämiseen liittyy monia muitakin velvollisuuksia ja vastuita, vaikka ihmisoikeustuomioistuimien ei vielä ole joutunut ottamaan niihin kantaa. Niitä sisältyy varmaankin kaikkien Euroopan valtioiden kansalliseen lainsäädäntöön. Mitkä tällaisista velvollisuuksista ja vastuista ovat ihmisoikeussopimuksen kannalta merkityksellisiä ja hyväksyttäviä, jää ratkaistavaksi ihmisoikeustuomioistuimen tulevassa oikeuskäytännössä.

Tulkitessaan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa ihmisoikeustuomioistuin on noudattanut ns. evolutiivista tulkintamenettelyä. Ratkaisuihin on pyritty noudattamaan Euroopassa kulloinkin vallitsevia oikeudellisia, yhteiskunnallisia ja moraalisia näkemyksiä. Jos riittävän yhtenäistä käsitystä ei ole olemassa, saa kansallinen lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö etusijan. Päinvastaisessa tapauksessa taas kansallinen näkemys joutuu alistumaan eurooppalaiselle. Tähän tulkintamenettelyyn liittyy tulkinnan muuttuminen olosuhteiden muuttuessa Euroopassa. Myöskin sananvapauden laajuus ja sen sisältö tulevat, paitsi täsmentymään nykyisestään, myös muuttumaan yhteiskunnallisten olosuhteiden muuttumisen myötä.

44 Ks. aliv. 30 kohdalla.